maid, milliseks müügiks seni oli nõutud keisri luba; kuid siseminister A. N. Hvostov'i eelnõu renditalude sundusliku müümise kohta a.-st 1915 ei saanud seaduseks. Kvoote- ja kuuendikumaade kohta esitasid Eesti ja Läti rahvasaadikud III duumasse a. 1909 eelkavatsuse, pannes ette need maad sunduslikult müüa keskmise talu suuruste tükkidena maata talurahvale. Sama küsimuse kohta IV duumale a. 1913 Läti ja Eesti saadikute poolt antud eelkavatsus piirdus ainult seni mitte väljarenditud kvoote- ja kuuendikumaade võtmisega talurahva seadustes leiduvate talumaa kaitsemääruste alla. Omalt poolt esitas siseminister veelgi mõõdukama projekti, kuid ükski neist ei saanud N. valitsemise ajal seaduseks. Põhja-Eestis läks 1905. a. järel talude müümine hoogsamaks, hoolimata kasvanud rendimäärade ja teiste põhjuste mõjul kõrgenenud maahindadest. Ilmasõja ajal langenud rahakurss soodustas oma poolt talude ostmise käiku. — 1905. a. järel, mil Balti aadel jäi kohalikus elus endiselt juhtivale kohale, koondus Eesti elu peamiselt tulundusliku ja kultuurilise iseseisvuse aluste rajamisele. Maal kujunes tihe ühistegeliste laenuasutiste võrk, mis omakord hoogustas teiste ühistegeliste ettevõtete (piimaühingute, tarvitajate- ja majandusühingute j. m.) ellukutsumist. 1910. a. asutati Eestimaa Põllumeeste Keskselts, 1913. a. leidis kinnitust Põhja-Liivimaa Põllutöö Keskselts, kes mõlemad hoogsalt arendavad kutseharidust. M. s. asutati 1914. a. Kõo mõisa esimene Eesti põllutöö-kool. Teatavat elavust tõi tulunduslikku ellu ka Tallinna sõjasadama rajamine a. 1912 ühes sellele järgnenud suurte laevatehaste asutamisega.

Hariduselu alal jätkus venestamine muutmatult 1906. a.-ni, mil luba anti kahel esimesel õppeaastal emakeelt õppekeelena tarvitada ja erakoole asutada eesti õppekeelega. Kasutades viimast võimalust asutati 1906. a. eesti õppekeelega Eesti Noorsoo Kasvatamise Seltsi tütarl. gümnaasium Tartus ja selle järel rida teisi samalaadilisi haridusseltside poolt ülalpeetavaid erakoole, millede tegevust valitsus siiski mitmeti takistas. Õigust teistes koolides esimesil õppeaastail emakeeles õpetust anda rikuti samuti, kuni see õigus 1913. a. üldse tagasi võeti. 1916. a. tehti ka Tartu ülikooli usuteaduskonnas vene keel õppekeeleks, kuid kutsuti samal ajal ellu esimesed eesti ja läti õppekeelega professuurid tegeliku usuteaduse alal. Usu- ja kirikuelu alal tõi 1905. a. mõned kergendused. 17. IV 1905 väljaantud tolerantsiedikt kuulutas südametunnistuse vabaduse välja ja võimaldas kreeka-õigeusust lahkuda. Kui aga juba 1906. a. Liivimaal üle 4000 isiku siirdus õigeusust luteri usku, hakati jälle säärase ülemineku puhul takistusi tegema. Patronaadiõiguse ümber keerlesid Liivimaal N. ajal ägedad võitlused. Pastorite valimise süsteemi muut mistharutati mitmel puhul Liivimaa maapäeval. Erinõukogu esitas 1907. a. vastava eelnõu siseministeeriumile; viimane pani IV duumale ette patronaadiõiguse kaotada, pastorite valimise anda kõigi rahvakihtide esindajaist koostuva kiriku-nõukogu kätte ja kiriklikkude naturaalkohustuste asemele seada rahalised. Kuid ka see eelnõu ei jõudnud N. valitsemisajal seaduseks saada.

Encyclopaedia Britannica; A. v. Hedenström, Geschichte Russlands von 1878 bis 1918 (1922); Л. Мартовъ j. t., Обществ. движеніе въ Россіи въ началѣ XIX вѣка. 3 kd. (1909—12); A. v. Tobien, Die livländ. Ritterschaft (1925); M. Jürisson, Punased aastad Eestis (1907); Post. album; Я. К. Пальвадре, Революция 1905—7 г. г. в Эстонии (1926?); 1905. aasta Eestis (1926); Труды Особ. Совѣщанія при Временномъ Прибалтійскомъ генералъ-губернаторѣ (1908?); Proletaarne revolutsioon Eestis (1927); Vaba Sõna 1925, nr. 7/8 (Kaljo Randa); Г. И. Виграбъ, Прибалтійскіе нѣмцы (1916); В. Земцевъ, Остатки феодальнаго строя въ Прибалт. краѣ I—II (1916); В. Земцевъ, Къ вопросу о земскомъ самоуправленіи въ Прибалт. краѣ (1909); P. Schiemann, Die Arbeiten des Estländischen Provinzialrats (1907); Земское хозяйство Прибалт. края (1908); Vene duumadesse antud seadusandlikud eelkavatsused, seaduse-eelnõud j. m. *P. T.*

NOLCKEN, Georg, parun, Liivimaa aadli politiline tegelane, sünd. 4. IX 1789 Luunjas Tartu lähedal, õppis aa. 1804–07 Tartu ülikoolis, oli Tartu maakohtu assessoriks ja kreisisaadikuks. Suri 5. VI 1853. — N. oli 40-dail aa. Liivimaa rüütelkonnas üheks silmapaistvamaks politiliseks kujuks, teotsedes eriti energiliselt ja osavalt vanameelse aadlipartei juhina. Kui 1842. a. veebruari maapäeval vabameelsed püüdsid Fölkersahm'i (vt.) juhatusel läbi viia rea olulisi uuendusi Liivimaa agraarkorralduses, oli N. vanameelsete juhina nende kõige ägedamaks ja mõjukamaks vastaseks. Kaitstes 1819. a. talurahvaseadust hoiatas ta kõige tõsisemalt aadlit oma politilist mõjuvõimu vähendamast. Kui nimetatud maapäeva otsuste läbivaatamiseks asutati Peterburis eriline komisjon, sai N. Liivimaa rüütelkonna poolt selle mõjukamaks liikmeks. Siin õnnestus N.-il mõjustada otsus, mille järele eelmise maapäeva vabameelse ilmega otsused tulid uuesti läbivaatamisele 1842. a. detsembris kokkukut-